

שמחת שלמה

מאוצרותיו המשמחים של זקנינו רבי שמחה שלמה לוין זצ"ל

גליון מספר 59, פרשת וארא תשע"ו
מעמוד 7 – גליון מספר 8 וארא תשע"ה, עם הוספות

* * *

למעוניינים לקבל הגליון בדואר, בפקס או בדואר אלקטרוני
או להוסיף הערות והארות, מעשים והנהגות, מתורתו של זקנינו הצדיק זצ"ל:
אברהם משה רוט, פארן 1' ירושלים, 0527652027
דוא"ל: haravsslevin@gmail.com

פרשת וארא

'מורשה' – ג' מעלות ישראל שאינן מתבטלות לעולם

א.

ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה..

צריך להבין, הרי בפרשה הקודמת לאחר שבישר להם משה בשורת הגאולה כתוב 'ויאמן העם.. ויקדו וישתחוו', ומה הוסיף להם כעת משה על מה שאמר בראשונה, שלא הצליחו להאמינו מתוך עבודתם הקשה.

וראיתי בויקהל משה בשם אדמו"ר בעל תפארת ירוחם מראדז'ין שביאר על פי דברי הרמב"ם המפורסמים (פ"ח מהלכות יסודי התורה) שמוכיח מהפסוק 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי איתך וגם כך יאמינו לעולם' שקודם למעמד הר סיני לא האמינו במשה נאמנות שהיא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה, עכ"ד, וא"כ מובן היטב שאף שבפרשה הקודמת כבר נאמר 'ויאמן העם', מכל מקום מאחר שלא היתה זו 'נאמנות שהיא עומדת לעולם' אלא 'נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה', יכלו איפוא לחזור בהם מאמונתם בנבואת משה. עכ"ד ויקהל משה.
אך עדיין צריך להבין מה הטעם שהרהרו כאן אחרי נבואת משה, ואילו את נבואתו הקודמת קבלו ללא פקפוק, וכי מה חידש להם כאן על נבואתו הקודמת.

והביאור הוא (והתעוררתי ליסוד הדברים מדברי הגרי"מ לאו שליט"א), שאמנם כבר במעמד הסנה ביישר לו הקב"ה שתכלית גאולת מצרים תהיה להביאם אל ארץ זבת חלב ודבש, אבל בנבואה זו השנית הוסיף לו 'והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב, ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'.' כאן נתחדש שהארץ תהיה 'ירושה' לנו.
בשורה זו, שהארץ תהיה להם 'מורשה', הפתיעה את בני ישראל כל כך, עד שלא הסכימו לשמוע ולהאמינו מקוצר רוח ומעבודה קשה.

מהו ההבדל בין נתינה או הקנאה לבין הורשת ירושה?

הנתינה היא תמורת תשלום, ואפילו נתינת מתנה הרי היא תמורת איזו טובת הנאה – אהבה וידידות וכדומה, אבל ירושה אינה תלויה בכלום, הירושה עוברת מאליה מהמוריש ליורש, אף אם היורש הוא שונאו המובהק של המוריש. וכבר הזהירו חז"ל (בבא בתרא קל"ג) לא להעביר ירושה, אפילו מבן רשע לבן צדיק.

לפיכך, כאשר שמעו ישראל שיקבלו את הארץ כירושת אבות, שפירושה שיש להם קשר נצחי לארץ הקדושה, קשר בל ינתק שאינו תלוי בדבר, ואף בזמן שחטאו ויצאו מתוכה לגלות, מכל מקום לא תינטל מהם לעם אחר, ולא תמצא מרגוע בבנים אחרים שיישבו ויבנו אותה, אלא תישאר שוממה אבלה וחפויה ומצפה לבניה שישובו, וכמו שכתוב 'ושממו עליה אויביכם'.

ומאידך גיסא, עם ישראל גם כן אינו יכול להינתק מארצו ולבחור לו ארץ אחרת לארץ מושב, כמו שכתוב 'ובגויים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך', ואמרו חז"ל (בראשית רבה לג, ח) 'הא אילו מצאו מנוח – לא היו חוזרים'. כלומר, כדי שעם ישראל לא יסיח דעתו מלשוב לארצו אין הוא יכול למצוא מנוח בשום ארץ אחרת.

לקשר הדדי עמוק כזה – אף בזמן שהם חוטאים וגולים – כירושה שאינה תלויה בשום זכות, לקשר כזה לא יכלו עם ישראל להאמין. היה זה מעבר לתפיסתם אז, שנמצאים הם בדרגה כל כך גבוהה שהם מקושרים לארץ הקדש בקשר שאינו תלוי בדבר. הרי ראו הם את עצמם 'בקוצר רוח ובעבודה קשה', עבדים שפלים ונחותים, ואיך אפשר להבין שבפנימיותם דרגתם גבוהה ועצומה מאד – הינם יורשי אברהם יצחק ויעקב!

ב.

ובאמת, לשון 'מורשה' מצאנו בתורה ב' פעמים, על הארץ 'ונתתי אותה לכם מורשה', ועל התורה 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב', כי עם ישראל זכה בשניהם מכוח ירושת אבות, ולכן זיקתו אליהם אינה תלויה בשום דבר אחר זולת היותם בני אברהם יצחק ויעקב, וכמו שאמרו חז"ל שקודם מתן תורה בקשו אומות העולם לקבל את התורה אמר להם הקב"ה הביאו ספרי יוחסין שלכם, ולא היה לאף אחד מהם, ע"ש, הרי לנו שמכוח היותנו מיוחסים לאבותינו הקדושים נחלקה בנשמותינו הזיקה הנצחית לתורה הקדושה, ואף אם נחטא ונתרחק חלילה מכל מקום איננו יכולים לנתק את הקשר והשייכות אל התורה והארץ.

והנה, ב' המעלות הללו, תורה וארץ ישראל, הינם תכלית יציאת מצרים, תעבדון את האלקים על ההר הזה, ואעלה אתכם אל הארץ כו'. ועל שניהם נתבשרו שזוכים הם בהם כ'מורשה' ללא תנאי.

והנה, ישנה עוד פעם נוספת בתנ"ך שנזכרה המילה 'מורשה', והיא בספר יחזקאל פרק לו: וְאֵתָהּ כֵּן אָדָם הִנָּבֵא אֶל הָרִי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ הָרִי יִשְׂרָאֵל שְׁמִעוּ דְּבַר יְיָ: ב כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים יְעֵן אָמַר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם הָאֵחָ וּבָמוֹת עוֹלָם לְמוֹרָשָׁה הִיְתָה לָנוּ: ג לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹקִים יְעֵן בִּינְעוּ שְׁמוֹת וְשֵׁאֵף אֶתְכֶם מִסָּבִיב לְהִיּוֹתְכֶם מוֹרָשָׁה לְשֹׁאֲרֵי הַגּוֹיִם וְתַעֲלֹוּ עַל שְׂפַת לְשׁוֹן וְדַבַּת עִם: ד לָכֵן הָרִי יִשְׂרָאֵל שְׁמִעוּ דְּבַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים לְהָרִים וּלְגִבְעוֹת לְאִפְקִימִים וּלְתַרְבּוֹת הַשְּׂמֹמֹת וּלְעָרִים הַנִּעְזָבוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לְבֹז וּלְלַעַג לְשֹׁאֲרֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר מִסָּבִיב: ה לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים אִם לֹא בָאֵשׁ קִנְאֹתִי דִּבַּרְתִּי עַל שֹׁאֲרֵי הַגּוֹיִם וְעַל אָדָם כִּלְאֵי אֲשֶׁר נָתַנוּ אֶת אֶרֶצִי לָהֶם לְמוֹרָשָׁה בְּשִׁמְחַת כָּל לֵב בְּשִׂאֵט נֶפֶשׁ לְמַעַן מִגְרָשָׁה לְבֹז: ו לָכֵן הִנָּבֵא עַל אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ לְהָרִים וּלְגִבְעוֹת לְאִפְקִימִים וּלְתַרְבּוֹת כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים הִנְנִי בִקְנֹאתִי וּבִחְמָתִי דִּבַּרְתִּי יְעֵן כְּלַמַּת גּוֹיִם נִשְׁאַתָּם: ז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים אֲנִי נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי אִם לֹא הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לָכֶם מִסָּבִיב הִמָּה כְּלַמַּתָּם יִשְׁאוּ: ח וְאָתָּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנֹפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיָכֶם תִּשְׁאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבֹא: ט כִּי הִנְנִי אֲלִיכֶם וּפְנִיתִי אֲלִיכֶם וְנִעְבַּדְתֶּם וְנִזְרַעְתֶּם: י וְהִרְבִּיתִי עֲלֵיכֶם אָדָם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּלָה וְנוֹשְׁבוּ הָעָרִים וְהַתְּרַבּוֹת תִּבְנֶינָה: יא וְהִרְבִּיתִי עֲלֵיכֶם אָדָם וּבִהְמָה וְרִבּוּ וּפְרוּ וְהוֹשַׁבְתִּי אֶתְכֶם כְּקִדְמוֹתֵיכֶם וְהִטַּבֹּתִי מִרְאשְׁתֵּיכֶם וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי יְיָ: יב וְהוֹלַכְתִּי עֲלֵיכֶם אָדָם אֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִירְשׁוּהָ וְהָיִיתָ לָהֶם לְנַחֲלָה וְלֹא תוֹסֵף עוֹד לְשִׁפְלָם.

הן הן הדברים שביארנו, הגויים רצו לעשות את הארץ 'מורשה' להם, לנתק אותה מאתנו, לבטל את זכותנו לרשת את הארץ, אבל הקב"ה השביע את ההרים והגבעות שלא יתנו את פרים וענפיהם אלא לעם ישראל, שכאשר ישובו 'וירשו' את הארץ שתהיה להם 'לנחלה', אז יבנו הערים החרבות.

ועל דרך הרמז יש להוסיף, שעל ג' דברים נכתב במקרא לשון 'מורשה', על 'הארץ' (בפרשתנו), על 'התורה' (מורשה קהלת יעקב), ועל 'עם ישראל' (להיותכם מורשה). לרמז כי שלושת מעלות הללו של נשמת ישראל, תורה וארץ ישראל, אינן תלויות ומותנות במעשינו, אלא הם ירושה לנו, שהרי ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא, ויש לו זיקה ושייכות לתורה ולארץ ישראל אף אם יתרחק מהם לקצה השמים.

ג.

אמנם יש להוסיף, שחז"ל דרשו 'אל תקרי מורשה אלא מאורסה', כלומר, אע"פ שהקניין שלנו בארץ ובתורה היא כירושה לנו, ואיננה תלויה במעשינו, מכל מקום אותה זיקה עצמה איננה מושג מופשט, אלא הוא מחייב אותנו ללכת בדרך ה'.

הרי זה כ'אירוסין' שאף שהכלה נמסרת לחתן כמתנה, (כמו שכתב רש"י על הפסוק ככלותו לדבר עמו שנתן לו את התורה במתנה ככלה לחתן), מכל מקום מתנה זו מחייבת אותנו בחיובים כלפיה, הוא מאורס אליה.

איננו רק יורשים של התורה והארץ, כי אנו גם מאורסים אליהן, ולפיכך יש לנו חיובים כלפיהן. ולפיכך המימוש בפועל של זכות ירושתנו בארץ ישראל מותנה במעשינו, ואם לא נתנהג כלפיה כחיוב ארוס לארוסתו, תוכל הארץ למרוד בנו, ולהקיא אותנו מתוכה, אף שהקשר והקניין לא יופקע לעולם כאמור.

ידועה השאלה מדוע חז"ל מנו רק ד' לשונות של גאולה, הלא יש גם לשון חמישית 'והבאתי' אתכם אל הארץ.

ונראה לי לבאר בהקדם קושיית האור החיים בפרשתנו איך אמר הקב"ה 'והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי וגו'', הרי לבסוף לא כך היה וכל יוצאי מצרים מבין עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ולא נכנסו אל הארץ הטובה, ואיך לא נתקיימה הבטחת ה'.

וביאר האוה"ח שלכך אמר הקב"ה בתחילה 'וידעתם כי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, והבאתי אתכם אל הארץ אשר נתתי את ידי וגו'.. ולשון 'וידעתם' אינו הבטחה אלא תנאי, שאם תקיימו התנאי 'וידעתם כי אני ה' המוציא אתכם' אזי יתקיים ההמשך 'והבאתי אתכם אל הארץ'.

ובזה יש לפרש שלכך איננו מציינים גם את הלשון החמישית של הגאולה, כי גאולה זו עדיין תלויה ועומדת במעשינו, ואנו מצפים ומייחלים שנוכח לה בשלמות במהרה.

וזה כדברינו שאף שאנו קשורים אל הארץ בקשר אמיץ בל ינתק, מכל מקום אין זה כקניין בעלות בעלמא, אלא כקניין אירוסים המחייב את הקונה למאורסת לו.

ד.

זהו הטעם שלא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, כי היו אז במצב נורא כל כך של שפלות ודחק, שלא יכלו לקבל שמעלתם האמיתית הקבועה והנצחית היא גבוהה ומרוממת. יכולים היו לקבל שהקב"ה מרחם עליהם ויושיעם, אבל לא יכלו להבין שהם בני מעלות גבוהות כמלאכי עליון.

שמעתי מגיסי רבי אהרן יעקובוביץ זצ"ל (בשם חכם אחד) שהקשה בפסוק בפרשתנו 'כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת', שהיה לו לומר 'תנו לי מופת', שהרי ביקש שיוכיחו 'לו', ומהו תנו 'לכם' מופת. אלא שפרעה יטען כנ"ל - איך אפשר לקחת עבדים פשוטים ושפלים ששנים רבות אין להם אלא עמל הגוף בעבודת פרך ואין להם לכאוף שום שייכות לרוחניות, ולהפוך אותם לעובדי הבורא, עוסקים במעמקי התורה וסודותיה, ובדעת אלוקים. וזהו תנו 'לכם' מופת - הוכיחו 'עליכם' שתוכלו להיהפך מעבדים לחכמים.

על זה הראה לו משה שמטוהו שהיה עשוי מסנפיריון יקר ומשובח ומכל מקום כשהיה מושלך לפני פרעה נהפך לנחש, שהוא ארור ונמוך מכל חיות השדה. אמנם ברגע שאהרן אחז בזנבו מיד ויהי למטה בכפו, חזר למעלתו ולחשיבותו.

ורמזו לו בזה שגם בני ישראל אף שבהיותם מושלכים על הארץ נמוכה נפשם כעבדים, והגיעו למ"ט שערי טומאה, מכל מקום ברגע שיאחז בהם הקב"ה רגע כמימרא ייהפכו לסנפיריון יקר ונוצץ סגולה מכל העמים.

וכן המופת השני שהראה משה לישראל היה ע"י שהכניס ידו לחיקו ונעשית מצורעת ואח"כ הכניסה שוב והנה שבה כבשרו, וגם זה יש לפרש שרימזו להם בזה, שאע"פ שהם חוטאים ומלשינים ונעשים

כמצורעים, מכל מקום אין זה אלא גנות חיצונית, וברגע כמימרא של תשובה 'הנה שבה כבשרו', כי בפנימיותם הם קדושים וטהורים, מצוחצחים ומאירים.

ואילו במופת השלישי הראה להם משה את שפלותם של האומות, שמימיהם נהפכים לדם, וכידוע שהמים הינם כנגד האומות (מים רבים לא יוכלו לכבות וכו') ורמז להם שהאומות נהפכים לדם של רציחה ותאוה ושפלות, ובדוקא לא הראה להם במופת זה את ההיפוך בחזרה לטובה, שהדם ישוב להיות מים, כי בא לרמז להם שהגויים אינם כן, אלא משעה שחוטאים ונעשים דם אינם יכולים לשוב ולהיהפך למים צלולים, כמו שהנחש חזר ונעשה מטה סנפיריון והצרעת הלכה והסתלקה לה, כי אין להם את נקודת ה'מורשה' מהאבות הקדושים שיש לישראל בשורש נשמתם הקדושה.

(א"ה, ומדוקדק היטב שבמכת דם דוקא כתיב 'המטה אשר נהפך לנחש תקח בידך' ואילו בשאר המכות לא מוזכר 'אשר נהפך לנחש', ומה זה נוגע לעניין מכת דם. אלא הביאור שזהו הצד ההפכי של מכת דם - בעוד מי היאור והמצריים נהפכים לדם ונבאשים, הרי ישראל אע"פ שנהפכו לנחש שפל חזרו ונעשו מטה של סנפיריון!

ומובן בזה למה לא ביקש פרעה במכת דם שיהפך הדם למים, כמו שביקש שיסורו הצפרדעים וכו', כי הבין היטב שזוהי כל מטרת המכה להראותו שהמים שנהפכו לדם אין להם תקנה לעולם בניגוד לבני ישראל שעתידים לשוב ולהיהפך למלאכי מעלה, ואכן לא נזכר שנהפכו מי הדם למים אלא הגיעו מים חדשים בזרימת הנילוס ששטפו את מי הדם הלאה).

ה.

ראיתי בשם ר"י קארו שפירש לשון הכתוב 'ויאמר משה הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה' שכוונתו 'ואיך אוכל שישמעני פרעה' הרי יהיה זה קטרוג גדול על ישראל, שהם לא שמעו אליו ואילו פרעה שמע, 'ואני ערל שפתים' – קטרוג זה יסתום את פי מלסנגר על ישראל. ועל זה השיב לו הקב"ה 'ואני אקשה את לב פרעה.. ולא ישמע אליכם פרעה.. וממילא לא יהיה קטרוג על ישראל.

ולפי האמור יש להוסיף, שלכן בא אז הציווי על מכת דם, להראות למשה את החילוק בין 'בני ישראל לא שמעו אלי' שאין זה אלא מחמת מניעה חיצונית וזמנית של 'קוצר רוח', לבין שפלותו ורשעותו של פרעה שנהפכו למימי לדם, מים לא נאמנו, קלקול בעצם.

וזה כמוש"נ שישאל אף כאשר הם רחוקים וחוטאים, אינם מאבדים את מעלתם העצמית שהיא 'מורשה' להם מאברהם יצחק ויעקב, ולכן מייד כאשר הקב"ה 'אוחז בזנבם' נהפכים שוב למטה סנפיריון.

ידוע מה שכתב הזוהר שבזכות שישמעאל מל עצמו בגיל י"ג שנה, ולא כיצחק שהיה בן ח' ימים ולא יכול היה למנוע, נתן לו הקב"ה את הארץ בעודה ריקנית קודם הגאולה. שזה כעין קטרוג על ישראל שישמעאל מלים עצמם בגיל י"ג שנה.

ואמרתי שבשנים הללו (נאמר בשנת--) כאשר מגיעים אחינו האובדים מברית המועצות, ואנשים זקנים בני 80 שאין להם כמעט מושג מתורה ומצוות מבקשים שימולו אותם, זהו התיקון לקטרוג של בני ישמעאל, וזהו המורה על ההבדל העצום בינינו לבין האומות, שגם לאחר עשרות שנות כפירה תחת השלטון הקומניסטי מ"מ ברגע שהקב"ה 'אוחז בזנבם' ומגביהם, מייד שבים אליו במסירות נפש.

וכע"ז שמעתי מבארים מדוע זכה דמא בן נתינה דוקא לפרה אדומה, כי מעשהו עורר קצת קטרוג על ישראל לראות לאיזו דרגה הגיע גוי מגושם, וע"ז הראו לו משמים שהן אמנם יכולת להעפיל לדרגה גבוהה בענייני כבוד אב לבזבו עבור זה ממון הרבה, אך עדיין אינך כישראל שהם מבוזזים ממון עצום על מצוות פרה אדומה שהיא כחוק בלא טעם.

וכן יש לומר גם בענייננו, שהברית שהיא כחוק, ונראה לרחוקים כחוק בלא טעם והבנה, לצער כן התינוק, ומכל מקום מקבלים זאת על עצמם במסירות נפש ובשמחה, זהו התיקון לקטרוג הגויים על מעשיהם. ונזכה במהרה לקבל את כל ארצנו מיד ישמעאל באין פרץ וצווחה.

אבי הצדיק זצ"ל סיפר שמפקד מחנה המעצר הבריטי טען לו איך רוצים היהודים להקים להם מדינה והלא הם מדוכאים ושפלים לאחר השואה האיומה שעברה עליהם, ואינם מסוגלים לנהל לעצמם מדינה.

ואמר אבי זצ"ל שזה מרומז בפרשתינו, שהיו ישראל כ"כ מדוכאים עד שלא שמעו אל משה ולא היו מסוגלים להיגאל, אבל מיד כשגאלם הקב"ה נתמלאו כוח להתייסד ולהתכונן כעם בן חורין, ולהשתעבד לקב"ה ולתורתו.

= א"ה, יש להוסיף ממה שראיתי בספר הנפלא '**חדשיו לבקר**' (מידידי המצויין רבי יעקב שטינהויז שליט"א, כדאי להשיגו בטלפון 0527166194) שפירש הפסוק 'מקוצר רוח' דהיינו הרוח האנושית שהיתה קצרה אצלם, כי כידוע האדם מורכב מנפש בהמית ומרוח אנושית (ונשמה אלוקית), אך בני ישראל מעוצם העבודה הקשה והדחק הנורא היתה הרוח האנושית קצרה והרגישו בעיקר את הנפש הבהמית, כי המצרים הפכו אותם לבהמות משא ממש, שכל מעייניהם נתונים לשרוד ולסבול המשא והכאב ולבקש אחר מעט אוכל ומנוחה לגופם. עכ"ד.

ויש להוכיח כדבריו ממה שאמר משה 'הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה' וכבר תמהו הלא בבני ישראל היה זה משום 'קוצר רוח ועבודה קשה' ואיך נלמד מזה לפרעה שהיה בשלווה ומנוחה. אכן לפי דברי ה'חדשיו לבקר' מיושב נפלא, שהרי בודאי דרגת ישראל גם בהיותו ב'קוצר רוח' גבוהה לאין ערוך מדרגת פרעה הרשע שפל שבשפלים, וע"ז אמר משה אם בני ישראל אינם מסוגלים להאמין שיוכלו להתרומם לדרגה גבוהה כזו, כמו שביאר סבא זצ"ל, איך יאמין לזה פרעה המגושם.

מורי הגרש"מ **מפאנעוויז שליט"א** מדבר הרבה ע"ז שבני ישראל היו כאותם העבדים בסין שהיו 'מושכי ריקשה', אנשים שהשתעבדו בהם ממש כמו סוסים המושכים בעגלות, וכל מחשבתם מצטמצמת למשוך העגלה ולחמוק מצליפות השוט על גבם, וממש כמעט כבהמות נדמו, וכלל אינם מעלים על מחשבתם להתרומם ממצבם הנחות.

וזה היה החידוש הנפלא של משה שלא האמינו לו ישראל – שבאמת דרגתם גבוהה ועצומה עד מאד, וברגע כמימרא יכולים לשוב ולהיפך לסנפיריון, עד שבתוך מ"ט ימים הגיעו לדרגת אדם הראשון קודם החטא, אני אמרתי אלהים אתם!

1.

העבדים השפלים אינם מעלים על דעתם כלל להשתחרר ממצבם, כי גם רוחם משועבדת ושפלה, וכמו שהתפלא פרעה והסיק מכך 'כי נרפים הם על כן הם צועקים לאמר לכה נזבחה לאלקנו.. תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר' שכן זהו המצב הטבעי של העבדים שאינם כלל עוסקים באפשרות השחרור.

אבל הקב"ה עורר אצל ישראל את הנקודה הפנימית הגבוהה, הניצוץ שאינו כבה לעולם, 'מורשה' מאבותיהם, וברגע כמימרא נהפכו להיות מורדים ומצפים ומייחלים לשחרור ולהתרוממות.

כך ביאר השפת אמת בשם זקנו הרי"מ זי"ע את הפסוק **והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים** שפירושו 'שלא תוכלו לסבול עוד את מצרים', כלומר, שבזמן הגלות היו ישראל במהותם 'תחת סבלות מצרים' וכלל לא חשו התנגדות לזה, ותחילת הגאולה תהיה שלא יסבלו את הגלות. וכעין זה מוטו בשם החידושי הרי"מ זי"ע שתחילת הגאולה הייתה במה שנתקיים בהם 'ויאנחו מן העבודה', וזה אירע רק לאחר שמת מלך מצרים ונחו מעט ואז 'ויאנחו', התחילו להרגיש את קושי השיעבוד.

הגאון רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל היה אומר שיש לכלל ישראל סבלנות מיוחדת לסבול את הגלות, אבל בזמן שהגאולה באה יש התעוררות כזו שאי אפשר לסבול עוד את הגלות, וזה מסימני הגאולה!

ובזה ביארתי למה הוצרך משה למופתים כדי להביא את עם ישראל לאמונה בגאולה, וגם אח"כ לא שמעו אל משה מקוצר רוח וכו', מה היה קשה כל כך להאמין למשה רבינו ע"ה. אלא שהקב"ה הקדים רפואה למכה ונטע בלב ישראל בגלות את מידת הסבלנות, שיסבלו את עול הגויים ויוכלו להחזיק מעמד עם זה. אבל מעת שמתחילים להישמע פעמי הגאולה מיד פקעה סבלנותם ומיהרו לגאולה.

וכן זכינו לראות בזמנינו אשר לפני כמה עשרות שנים (א"ה, נאמר בשנת תשל"א) היה קשה ליהודי לוותר על עושרו ונוחיותו בארצות הרווחה ולעלות ארצה [יודוע המעשה ברבי נחום מצ'רנוביל שפעם ראהו יהודי כפרי איך שהוא בוכה ומתחנן לביאת המשיח, שאל אותו הכפרי למה אני צריך שיבוא המשיח? אמר לו הרבי 'הרי המשיח יעלה אותנו לארץ ישראל', ענה הכפרי 'אלך ואמלך באשתי, מי יודע אם זה כדאי'.. ומיד חזר מאשתו ותשובתה בפיו 'לא נעלה! חבל על הפרות והעיזים והתרנגולות! איך נוכל לעזוב אותם ולעלות לארץ ישראל?! אבל הרבי לא הרפה: וכי טוב פה? והרי הטטרים מתנפלים עליכם מדי פעם והורגים וחומסים הכל! לא ידע הכפרי מה לענות, וחזר אל אשתו שמיהרה להשיב: אמור לרבי שיתפלל לה' שישלח מהרה את הטטרים לארץ ישראל ואנו נישאר כאן עם העיזים והתרנגולים...]. ואילו בזמנינו עולים יהודים מכל הארצות ומבקשים לישב בארץ ישראל, זהו סימן לפעמי משיח.

ח.

מה מאד מתאים לדברינו, מה שכתבו הצדיקים (מובא במעינה של תורה) לרמוז עוד במופת השלכת הנחש (בפרשת שמות) שהקב"ה שאל את משה 'מה זה בידך' כלומר איך יהיה בידך להנהיג את ישראל, והשיב משה 'מטה', שזה מסמל את ההנהגה בכווח ובשלטון. על זה הראה לו הקב"ה שאם אוחזים בישראל 'במטה' אזי נהפכים הם לנחש.. אלא ההנהגה והחינוך צריך להיות בדרך רכה של 'אחוז בזנבו' אחיזה קלה בקצהו ואז יתקיים 'ויהי למטה בכפו'..

וזה שייך לדברינו שישראל אף שנראים כשפלים ועבדים, אשר בדברים לא יוסר עבד אלא בשבט ובכווח, מכל מקום באמת הינם בני מלכים מעודנים אשר צריך למשוך את ליבם באהבה נעימה ובשפה רכה..

= א"ה כעין זה ראיתי בספר הקדוש 'קול דממה דקה' (שכתבו מורי המחנך רבי אברהם יוסף וויס זצ"ל ע"י הזות עיניו הקדושות, בהיותו שוכב משותק בכל גופו ואבריו) שתיבות 'מזה בידך' הם גימט' 'בן', שחינוך הבנים הינו 'בידך'.. וכיצד הוא בידך? 'ויאמר מטה' – לשון 'למטה', להטות עצמו ולהשפיל עצמו אל דרגתו והבנתו של הילד הקט ועי"ז יוכל להשפיע עליו ולרוממו מעלה מעלה.. עכ"ד.

= במכתב שכתב עטרת ראשנו רבי אריה זצוק"ל סיפר על דברי חכמה שאמר לו זקנינו רש"ש זצ"ל בילדותו בעניין ההשפעה הרכה וארוכת הטווח בחינוך הילדים:

"..שמחה שלמה היקר בא לשלום הביתה, הוא לומר בפ"ת וב"ה משקיע ראשו וחושיו בעיון התורה, ה' יחזק לבבו כי הוא בעל כשרון, ה' ישמרהו ויצליחו.

איזה פעם בשנות ילדותו שאלתי לו אם נכנסו דברי באזניו בנוגע לעמלה של תורה, השיב לי כי בפ' ק"ש כתוב 'ושמתם את דברי' – על לבבכם', מדוע לא כתוב 'בלבבכם', כי הלב סגור, כמו שאנחנו מבקשים 'פתח לבי בתורתך', גם הנביא אמר 'ואקרע סגור לבם', צריך מקודם לפתוח את הלב, בשביל זה צריך מקודם לשום כל הדברים על הלב ואח"כ כאשר יפתח הלב יכנסו כל הדברים לתוך הלב, כך הוא הבטיח לי כבר אז כי בעז"ה יכנסו כל הדברים ללב.."

גישה חינוכית זו היתה אבן יסוד במשנתם החינוכית של רבי אריה ובניו הצדיקים, שלא לאחוז יותר מדי במטה אלא לשום הדברים 'על לבבו' ובסבלנות אט אט יכנסו 'לתוך לבבו'..

שמחת שלמה

מאוצרותיו המשמחים של זקנינו רבי שמחה שלמה לוי זצ"ל

גליון מספר 8, פרשת וארא תשע"ה

פרשת וארא

הכרת הטוב – יסוד האמונה

הפותח פתח לחבירו נפשו הוא חייב לו

א.

וילך משה וישב אל יתר חותנו

במדרש רבה (פ"ד ב) איתא 'בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא [למשה] ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, אמר לו רבון העולם, איני יכול, מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן, ומי שהוא פותח פתחו לחבירו נפשו חייב לו, וכן אתה מוצא אליהו בשעה שהלך אצל צרפית האלמנה מת בנה התחיל מתחנן ואומר 'הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה', וכתוב 'וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד', ולא עוד אלא שכל הפותח פתחו לחבירו חייב בכבודו יותר מאביו ומאמו, [וכן] אתה מוצא בעת שנלקח אליהו מאלישע וזכה ליטול פי שנים ברוחו, כמה דתימא 'ויהי נא פי שנים ברוחך אלי', היה לו לילך אצל אביו ואמו להחיותם כמו שהחיה בן אכסניא שלו, וכן אליהו היה לו להחיות אבותיו כמו בן הצרפית אלא שמסר נפשו על אכסניא שלו, לכך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא קבלני יתרו ונהג בי כבוד איני הולך אלא ברשותו, לכך כתיב וילך משה וישב אל יתר חותנו.

דברי המדרש הללו היו נר לרגלי אבי רבי אריה זצ"ל, וממש מסר נפשו לקיימם. כאשר הגיע לירושלים בנו של הגאון רבי רפאל שפירא זצ"ל ראש ישיבת וולאז'ין, והיה הבן הנ"ל חולה בשחפת [שהיא מחלה מסוכנת ומדבקת מאד] ולא היה מקום פנוי עבורו בבית החולים, הזמינו רבי אריה לביתו, והיה ישן עמו באותו חדר, ואמי הצדקנית ע"ה עברה לישון במטבח הבית... רבים הוכיחו אותו איך הוא מסכן את נפשו ונפשות בני ביתו בהתדבקות במחלה המסוכנת, אבל הוא השיב להם את דברי המדרש הנ"ל 'כל הפותח פתח לחבירו נפשו הוא חייב לו', והרי רבי רפאל שפירא פתח לפני את פתחי ישיבת וולאז'ין¹¹, וא"כ נפשי אני חייב לו, ובדין הוא שאסכן נפשי למען טובת בנו¹². [א"ה, לפעמים

¹¹ א"ה, אין כוונתו [רק] במובן הרוחני שפתח לו פתח להצלחתו הרוחנית ולכך נפשו הוא חייב לו, אלא עיקר כוונתו מסתמא למובן הפשוט הפתח הגשמי, שכן רבי אריה בצוואתו מספר שעד שהגיע לוואלז'ין היה גולה למקום תורה כפשוטו [כי במקום הוריו היו לו מניעות מלשקוד על תלמודו], בלא בית ומזון, ועובר ממקום למקום תחת ספסלי הרכבת בין רגלי הנוסעים [כי לא היו לו דמי נסיעה], וישן על הספסלים וכו'. ורק כשקיבלו רבי רפאל לוואלז'ין והקציב לו תמיכה של ד' רובל כסף לחודש [אשר הספיקו לו 'לפי דרכה של תורה'..] הגיע אל המנוחה ואל הנחלה, והתגורר במלון אחד עם טובי הבחורים בוואלז'ין שהתרועעו איתו באהבה.

¹² יש לציין שבצוואתו של רבי אריה זצ"ל (מובא לקמן עמוד 5) העתיק לשון המדרש 'את נפשו חייב ליתן עליו', וא"כ מפורש בזה שחייב ליתן נפשו בעבור מטיבו, אך לפנינו הלשון 'את נפשו הוא חייב לו' ולשון זה יכול להתפרש שהוא חייב לו על נפשו, אע"פ שרק פתח לו פתח חייב לו כאילו נתן לו את נפשו. שו"ר בפירוש עץ

היה מוסיף סבא זצ"ל בשם אביו זצ"ל תוספת על זה: וכיון שחייב אני בזה מצד כל הפותח פתח כו' שוב אין כאן חשש סכנה כלל שהרי 'שלוחי מצוה אינם ניזוקין'³].

ואין לתמוה, דאכתי מי התיר לאבי זצ"ל לסכן את בנו שלא פתח להם רבי רפאל פתח, דהא גם גבי משה מצאנו כך שנתן ליתרו את גרשום בנו הראשון, כדאיתא בחז"ל, הרי שבכלל הכרת הטוב למי שפתח לו פתח חייב גם למסור את בנו בעבורו. [וא"כ גם הם בכלל 'שלוחי מצוה אינם ניזוקין'].

= א"ה, יש להוסיף כאן פרט חשוב, אותו גאון, רבינו רפאל שפירא זצ"ל, הוא עצמו דחה את רבי אריה מלהתקבל לוואלז'ין בתחילה (בשנת תרנ"ח), וכפי שמספר רבי אריה בזיכרונותיו:

"אין לך דבר העומד בפני הרצון. לאחר ימי חוה"מ סוכות ניעור בקרבי הרצון לעבור לישיבת וואלז'ין אשר נפתחה מחדש זה מכבר. יצאתי את בית הור' ז"ל ובכיס ג' רובל כסף, קניתי רבע כרטיס, אולם מיד נתפסתי, כי לא היה הדבר לפי גילי ופסלו את הכרטיס, הוכרתי להשתמש באמצעים בלתי נעימים, לשכב תחת הספסל, תחת כפות רגלים של בני אדם, ולהסתיר עצמי מעיני הפקידים המבקרים. כה הסתרתי עצמי עד אשר הגיעה הרכבת לוויילנא והדבר עשה עלי רושם עגום מרוב פחד, כשראשי עלי כגלגל מקול המולת המרכבה, עם רדתי מעל הרכבת נפלתי על הארץ ונחתי מעט מטלטול הדרך, מהכסף שנותר עמדי קניתי תעודת מסע עד תחנת מאלאדעצנע, ושמה שכרתי בפרוטות אחרונות את מר פרץ, העגלון מוואלז'ין, הידוע בדהרות סוסותיו, והגענו לוואלז'ין לפנות ערב.

כבר מרחוק ראיתי את הישיבה הגדולה: בנין מפואר בעיבורה של עיר, כשושנה בין החוחים, שמתו פעמי לישיבה והשתוממתי לקול המולה של תורה, קול נעים אדיר וחזק, מפי מאות תלמידים ההוגים בזמרה. אכן, אין קול נעים כקולה של תורה.

נכנסתי אל הראש מתיבתא הגאון החסיד האמיתי מרן ר' רפאל שפירא זצ"ל והמצאתי לידו את כתב התעודה אשר היה בידי מאת הרה"ג ר' ישראל יונתן הגאב"ד של עיר מולדתי, **ברם, הגאון הר"מ זצ"ל דחה אותי בהחלט, כי צעיר אנוכי עדיין בשנים להתקבל לישיבה, והפצרותי בדמעות שליש לא הועילו לי כלל**, הר"מ והמשגיח נתנו בידי כתב המלצה להרה"ג ר' שלמה גאלנבציץ במינסק וגם הוצאות הדרך, ונסעתי למינסק, כשאני נפרד מהם בדמעות שליש".

רק לאחר שעברו כמה שנים שהתעלה בהן בכמה ישיבות, והיה תלמידים הקרוב של הרדב"ז והגרא"ז בסלוצק, ואח"כ אצל רבינו ברוך בער בהלוסק שהיה חברותא שלו ותלמיד חביב ביותר, או אז כשחזר (בשנת תרס"ב) כבחור מצוין מבחירי עולם הישיבות, הבקי בשני סדרים, נתקבל לוואלז'ין. וכפי שכתב:

יוסף שם כעין דברי רבי אריה 'נפשו חייב לו כלומר חייב למסור נפשו עליו, ואמר משה כן שאע"פ שמסתכן להיענש בהפצרו בשליחות ה' מ"מ חייב לעשות כן לכבוד יתרו', ועדיין יש לחלק בין לשון 'למסור נפשו עליו' שיכול להתפרש במובן של התאמצות והסתכנות בעבור מטיבו, [וכמוש"כ גבי אליהו 'שמסר נפשו על אכסניא שלו' ושם הכוונה לכאן שמסר נפשו להתאמץ בתפילתו], ואילו לשון רבי אריה 'את נפשו חייב ליתן עליו' יש לו משמעות חמורה יותר של נתינת נפשו למיתה ממש, והוא כשיטתו שנסתכן להדיא בשביל להשיב טובה למטיביו.

³ מכלל זה, ששלוחי מצוה אינם ניזוקין, למד רבי אריה להתיר לסכן נפשו בעניינים אחרים [שלא היה בהם היתר מצד פותח פתח לחבירו] כגון לבקר אצל המצורעים. וא"כ יש לשאול מדוע הוצרך רבי אריה לטענת פותח פתח לחבירו ולא מצד שלוחי מצוה אינם ניזוקין. ואפשר משום דשאר בני ביתו לא היו עוסקים במצוה, ועליהם היתה סכנה היקף, אם לא משום הפותח פתח שבזה חייבים גם בניו כמוש"נ בפנים. [ובאמת לביה"ח למצורעים לא הכניס רבי אריה את בניו אלא השאירם בחוץ, זולת היכא שהיו בעצמם שלוחי מצוה כגון בשביל לתקוע בראש השנה].

עוד אפשר, עפ"י מה שהקשה סבא רש"ש זצ"ל באחד ממכתביו דבריש פסחים מבואר דהיכא דשכיחא הזיקא לא אמרין שלוחי מצוה אינם ניזוקין, ואיך נתקרב רבי אריה אל חולי הצרעת, ותיירץ דהיינו בשאר מצוות אבל לקרב חולים מסוכנים ונדכאים שאין להם דורש ומבקש, לא קרוב ולא גואל [אשר כולם חששו להתקרב אליהם], זהו פיקוח נפש ממש והחייאת נפשות כפשוטו, ובזה בודאי שלוחי מצוה אינם ניזוקין אף היכא דשכיחא הזיקא. וא"כ אפשר דגבי בנו של רבי רפאל שפירא לא היה המצב כך, שהיו לו קרובים ותומכים, אלא שלא נמצא לו מקום בבית החולים, והיה כאן מצוה גדולה אבל לא הצלת נפשות, ולכך הוצרך לטעם של נפשו הוא חייב לו.

"לאחר חול המועד פסת תרס"ב באתי לשלום וואלוז'נה, כבר מרחוק נשמעו קולות אלקים עולים ויורדים, קול המונה של תורה. בהכנסי לשיבה חשתי את הקדושה השרויה עליה בכל פינה כשהבנים היקרים ממלאים כל אתר בה. שמתי פעמי אל הר"מ הגאון רבי רפאל שפירא זצוק"ל כל גופי נרתת בגשתי אל הקודש. הצעתי לפניו איזה עניינים בדברי תורה, בייחוד במסכת עירובין, ונשאתי ב"ה חן בעיניו. הוא קיבלני לשיבה וקצב לי תמיכה הגונה, ד' רובל כסף לחודש, ואלה הספיקו לי לפי דרכה של תורה [=כלומר, לפת במאכל ומים במשורה..]".

נמצא אפוא, שרבי אריה לא נתקבל לוואלז'ין בחסד וברחמים כי אם בזכות ובדין, [וכפי שכתב רבי אריה בהמשך: לו נשארתי בוואלז'ין עוד איזה משך זמן, אז הייתי גם אנוכי כיתר חברי הרבנים הגאונים, אשר בהיותי בחברתם לא נפילתי מהם, אמנם מה' מצעדי גבר...]. **קבלת בחורים מצויינים היא טובתה של הישיבה כמובן.** אילולי היה רבי אריה ראוי לשיבה לא היה רבי רפאל חס עליו לקבלו, כפי ששילחו כמה שנים קודם לכן ולא שעה לתחנוניו. ולמרות כל זאת, החשיב רבי אריה את הגאון רבי רפאל שפירא כמי שפתח לו פתח, ועבור זה סיכן את נפשו ונפשות בני ביתו כדי להכניס את בנו לביתו!! כמה יש ללמוד מזה על גודל חיוב הכרת הטוב. [ואפשר שגם דבר זה למד רבי אריה מן המדרש הנ"ל, **שהרי גם יתרו לא בא לגמול חסד עם משה אלא להשיא את צפורה בתו שלא מצאה זיווג**, וכמו שאמרו חז"ל שנידוהו אנשי מדין ולא הסכימו לישא את בנות יתרו, ואפ"ה אמר משה שאת נפשו הוא חייב לו כי סוף סוף הוא פתח לו פתח בעת מנוסתו⁴].

הכרת הטוב – אבן יסוד בגאולת מצרים

ב.

והנה, לכשנתבונן נראה, שמידה זו של הכרת הטוב משמשת אבן יסוד בגאולת מצרים, שמצינו בה כמה וכמה פעמים את החשיבות הגדולה למידת הכרת הטוב, הן בנטילת רשות מיתרו קודם שהלך משה לגאול את ישראל, והן בעצם עשרת המכות שהקפיד הקב"ה שלא יהיה בהם סרך של כפיות טובה, כמו שאמרו חז"ל בפרשתנו שלכך לא הכה משה בעצמו את היאור ואת האדמה, וגם ביציאת מצרים עצמה הזהירה תורה לגמול טובה לכלבים שלא חרצו את לשונם [להשליך להם נבלות] ולחמורים שנשאו את משאם [לפדות כל פטר חמור]. וגם עיקר יציאת מצרים מחייבת אותנו להיות עבדי ה' מצד הכרת הטוב, וכמו שאמרו חז"ל על הכתוב 'אנוכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים'.

הלא דבר הוא שלימדנו תורה עניין זה של הכרת הטוב דוקא בפרשת יציאת מצרים.

גם קריעת ים סוף, שהיא תכלית וגמר גאולת מצרים, **מבואר שבאה מכוח מידת הכרת הטוב**, וכמו שכתב ה'כתב סופר' בפרשת בשלח על מה שאמרו במדרש 'הים ראה וינוס, מה ראה, ארונו של יוסף, אמר

⁴ כמה יש ללמוד מזה על חובת הכרת הטוב לראשי הישיבות והכוללים וכו' אשר אף שעיקר מגמתם כמובן היא לתועלת ושגשוג הישיבה בית ה', מכל מקום סוף סוף את נפשותינו אנו חייבים להם. ויש לציין לדברי הח"י אדם תחילת הלכות כבוד או"א: 'יסכר פי דוברי שקר האומרים שאינם צריכים להחזיק טובה לאב ואם כי להנאת עצמם היו מכוונים וממילא נולד, וכיון שנולד מהם נתן הקדוש ברוך הוא הטבע שהאב והאם יגדלו בניהם בטבע ככל בהמה חיה ועוף שמגדלים בניהם ואין הבנים מחזיקים טובה לאבותיהם, יתאלמון וישתתקון ויתחרשון, כדכתיב [תהילים לא, יט] תאלמנה שפתי שקר, כי הם בעצמם מעידים עליהם שהם כבהמה, ולא חלק ה' להם לב לדעת ולהבין. ועל זה אמרו חכמים, כל הכופר בטובתו של חבירו, סוף כופר בטובתו של הקדוש ברוך הוא, דלדבריהם גם אינם צריכים לכבד ולירא מהמקום ברוך הוא, כיון שאנחנו מעשי ידיו של הקדוש ברוך הוא, מהראוי להיטיב ולחמול על מעשי ידיו. ואין ספק, שהאומרים כן שהם כופרים בלבם.

הקב"ה **ינוס מפני הנס** דכתיב הים ראה וינוס⁵, שבפשטות דברי המדרש סתומים, וביאר הכתב סופר בהקדם קושיית האבן עזרא למה לא נלחמו ישראל על הים עם פרעה וחילו והרי עלו חמושים ממצרים, וכפי שלחמו אח"כ עם עמלק, והפירוש **משום שלא עצרו כוח להיות כפויי טובה ולהלחם מול המצרים אשר הטיבו להם להכניסם לארצם**, וכדכתיב לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, שהיו לך אכסניא בשעת הדחק, ובחינה זו ממש מצאנו גם ביוסף דכתיב וינח בגדו אצלה וינס ויצא החוצה, שכבר תמה הרמב"ן למה לא עמד כנגדה ליטול בגדו מידה בעל כרחו, וכתב **כי לא היה זה מדרך ארץ שיעמוד נגד אשת אדוניו בחזקה אחר שהטיב לו בדחקו** ולכן נס וינח בגדו בידה. וזהו שאמרו במדרש 'הים ראה ארוננו של יוסף, אמר הקב"ה ינוס הים מפני הנס' כי בעצם לא היה הים צריך להקדש שהרי ישראל יכולים היו להלחם בעצמם, אך כיון שראה הים את ארוננו של יוסף שלא לחם בעצמו עם גבירתו מפני הכרת הטוב, מזה הבין הטעם שאין ישראל יכולים להלחם בעצמם כנגד המצרים מפני הכרת הטוב אלא צריך הים להקדש ויכניסו המצרים את עצמם לתוכו. עכת"ד הכתב סופר.

הרי לנו שאילולי מידת הכרת הטוב כלל לא היו ישראל מגיעים לגילוי נורא זה של קריעת ים סוף, **וכל זה אומר דרשני, מה השייכות בין מידת הכרת הטוב לגאולת מצרים.**

שורש כפיות הטובה – כפירה בחסדי ה'

ג.

והביאור בזה, עפ"י מה שאמרו חז"ל ששורש הכפירה של פרעה הגיע ממידת כפיות טובה, אשר לא ידע את יוסף, שכפר בטובתו של יוסף ומזה הגיע לכפור בטובתו של מקום ולומר 'לא ידעתי את ה', וכמו שאמרו חז"ל בשמו"ר פ"א ח' היום אשר לא ידע את יוסף למחר הוא עתיד לומר לא ידעתי את ה'. וביתר ביאור כתב במשנת רבי אליעזר פרשה ז' מפני מה ענש הכתוב ביותר לכפויי טובה. מפני שהוא כעניין כפירה בהקב"ה. אף הכופר בהקב"ה כופר טוב הוא. האדם הזה הוא כופה טובתו של חברו, למחר הוא כופה טובתו של קונו. וכן הוא אומר בפרעה, אשר לא ידע את יוסף. **והלא עד היום הזה מצרים יודעין חסדו של יוסף, אלא שהיה יודע ולא השגיח עליו, וכפה טובתו, ולבסוף כפה טובתו של הקדוש ברוך הוא, שאמר לא ידעתי את ה', הא למדת שכפיית הטובה הוקשה לכפירה בעיקר.** וכן הקדוש ברוך הוא אומר להן לישראל אנכי ה' אלהיך. מה ת"ל אשר הוצאתיך, אמר להן, הזהרו שלא תכפו טובה, **שכפוי טובה אינו יכול לקבל מלכות שמים. ע"כ.**

נמצא ששורש כפירת פרעה באמרו 'אני עשיתי' הגיעה ממידת כפיות הטובה, שלא רצה פרעה להשתעבד להכיר בטובת הבורא ומזה הגיע לומר אני עשיתי⁵. וכן גבי יוסף אמרו חז"ל שבתחילה לא הסכים פרעה לשעבד את ישראל מפני הכרת טובתו של יוסף, אבל העם הורידוהו מגדולתו עד שאולץ לחזור בו כדי לשוב למלכות, והנה פרעה לא יכול היה לעמוד בכפיות טובה כזאת, ולכן שכנע את עצמו שלא עשה להם יוסף טובה כלל 'אשר לא ידע את יוסף', ובהמשך התדרדר עוד לדרגת 'לא ידעתי את ה'.

ובאמת כך הוא דרכו של כפוי טובה, שבתחילה אינו רוצה לגמול טובה לאיש חסדו, ובשביל זה משכנע את עצמו שחבירו כלל לא טרח בטובתו, שכן לא נתכוין אלא לטובת עצמו או איזה טעם אחר. ואחר כך, כשמצפוניו מעיק לו מוסיף עוד לטשטש המציאות ולהקטין בהדרגה את שיעור הטובה שנעשתה לו, ולפעמים מגיע אפילו למסקנה שטובה זו – רעה היא, ואדרבה יש להשיב למיטיבו רעה על טובתו. וכך היתה דרכו של פרעה, שמכיון שלא יכול היה להכיר בטובתם של ישראל, התחיל לדבר בגנותם שרוצים הם להלחם במצרים ולגרשם מן הארץ, וכל זה בשביל להצדיק את כפיות הטובה.

⁵ עיין ביערות דבש ח"א דרוש ט"ו שהאריך ביסוד זה שעבודת השם תלויה במידת הכרת הטוב. וגם בחובת הלבבות שנה יסוד זה פעמים רבות.

וזהו הטעם שעיקר גאולת ישראל מחשיכת כפירת מצרים נעשתה ע"י מידת הכרת הטוב, כיון שהיא היסוד והבסיס לאמונה בה', **שכשאדם אינו מתכחש לכך שהוא מקבל ללא גבול מהוריו ורבותיו וחבריו וכו', מזה הוא מגיע גם להכרה בחסדיו וטובותיו של הקב"ה ששלח לו שלוחים מטיבים כאלו. וזהו ההיפך והניגוד למידתו של פרעה שבגאוותו אינו מוכן להחשיב עצמו כמקבל ומושפע ולכן מגיע לידי כפירת הטובה.**

[וזהו הטעם ששייך עניין כפיות טובה לדומם, שנמנע משה מלהכות בעצמו את היאור ואת האדמה, אע"פ שאין שייך בהם שום הרגש, משום שעיקר חובת הכרת הטוב אינה לשלם טובה תחת טובה, אלא להכיר בכך שהאדם עצמו הוא 'מקבל' כל הזמן ואין לו משלו כלום, רק הקב"ה בחסדו מקיים אותו ושולח לו שליחים רבים, חיים ודוממים לסייעו ולתמוכו. וכדי להכיר בזה הכרה גמורה, נמנע משה מלנהוג שום זלזול במטיבים לו. ולכך חובת הכרת הטוב שייכת גם אם מטיבו כלל לא התכוין לטובתו (וכמו שהארכנו לעיל גבי פותח פתח לחבירו לטובת ישיבתו וכדומה) משום שעיקר החובה היא להכיר בכך שהאדם קיבל טובה מזולתו, ואינו בעל גאווה לסבור שטובה זו הגיעה לו מחמת יכולותיו וסגולותיו וכדו', אלא זהו חסד שקיבל משליחי הקב"ה, ואין לו משלו כלום].

וזהו הטעם שבקריעת ים סוף לא טבע פרעה, בשביל לתקנו ולהביאו להכרת ה' ולבטל בזה את כפירתו, וכמו שאמרו בפרקי דרבי אליעזר פרק מב 'בא וראה מפרעה מלך מצרים שמרד בצור עליון הרבה מאד, שנאמר מי ה' אשר אשמע בקולו, **ובלשון שחטא בו בלשון עשה תשובה**, שנאמר מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש, והצילו הקב"ה מבין המתים, מניין שלא מת שנאמר כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך וכו' ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כבודי וכו'. ע"כ. הרי שקריעת ים סוף שבאה מכוח מידת הכרת הטוב, היא שהביאה את פרעה עצמו להכיר בה' ולתקן את כפיות טובתו.

והנה, עטרת ראשינו רבי אריה זצוק"ל התגדל מאד במידה זו של הכרת הטוב, וכמו שכתב בצוואתו 'הייתי נזהר מאד מאד מבלי להיות כפוי טובה חלילה למי שהטיב עמי, כמי שאמרו חז"ל כל הכופר בטובתו של חבירו כאילו כופר בטובתו של הקב"ה, ואמרו במדרש רבה שמות 'הפוחת פתח לחבירו את נפשו חייב ליתן עליו' וזאת עמדה לי'. ובצוואה אחרת כתב: "הזהר מאד מבלי להיות כפוי טובה כי זה מדה מגונה עד מאד, כל הכופר בטובתו של הקב"ה וכו', ובמדה זו הייתי נזהר מאד והרגשתי בלבי הכרה פנימית לכל המטיבים לי".

וכה כתב זקנינו רבי שמחה שלמה זצ"ל במכתב לאחד מידידיו ממקורבי אביו: 'בעברי על שורת דברך נצבו לנגד עיני דברי אבי זצ"ל אם עשית חסד אל תצפה לגמול, **די לך שלא יסקלך**, אלא עשה הכל לשם שמים, ותכיר טובה לכל מי שעשה עבורך כקטן כגדול ודבר קטן כגדול, **ואני עד בזה שאבי זצ"ל לא שכח פרט קטן שקיבל וממי שקיבל והיה מזכיר זאת תמיד**. אבי זצ"ל עשה הרבה למען הזולת ולא קיבל כמעט תמורה לזה והדבר לא מנע ממנו להמשיך במעשים טובים'.

גם בנו סבא זצ"ל התאמץ הרבה לאחוז במידה זאת, וכפי שכתב במכתב אחד: 'האמן לי שאינני שוכח אותך... רציתי לתת לך ביטוי על הכרת תודתי אליך, כי זהו אחד מן המידות הגדולות של אבי מורי זצ"ל **והנני משתדל ללכת בדרך זו**'.

גם שאר צאצאי רבי אריה היו מצויינים במידה זו, וכגון חתניו מרנא הגר"ש אלישיב והגרש"א יודלביץ זצ"ל שהיו מבקרים בבית גיסם הצעיר, סבא זצ"ל, מדי חג בחג, כהכרת טובה על שסייע להם בכמה הזדמנויות. כמה הכרת הטוב יש ללמוד מזה! במשך שנים ע"ג שנים לא שכחו את טובתו והגיעו לבקרו עשרות פעמים כדי להכיר בטובתו!.

בכמה מכתבים לנזקקים לברכתו ששלחו לו כספים, מיחה סבא בהם שאינו רוצה תשלום על המצוה וכו', אבל תמיד הוסיף: ומכל מקום הנני מודה על העבר. שלא להיות חלילה כפוי טובה, אף בטובות שלא רצה בהם כלל.

בחודשים האחרונים, בעת חולשתו, ביקש ממני נכדו אבלחט"א להוציא שיטה מקובצת על ב"ק, פתח בדף צ"ב ע"ב וביקש ממני להקריא לפניו ד"ה וכתב:

וכתב תלמיד אחד מתלמידי ה"ר יוסף הלוי ז"ל אבן מיגש זצ"ל (מועתק מלשון ערבי): אמרו בסוף החובל בירא דשתיית מיניה לא תרמי ביה קלא. פירוש הבור ששתיית ממנו לא תשליך בו אבן או דבר אחר כלומר לא תזלזל בו ולא תגמול אותו רע אחר שנתהנית ממנו. וזה על דרך משל לשאר הדברים שמי שבא לאדם ממנו איזו תועלת או נהנה ממנו אין ראוי לו לעשות שום מעשה שיבא לו נזק ממנו. וכבר הביאו שם בגמרא על ענין זה משלים ופסוקים מענין מכות מצרים וגילו הסבה שנעשו קצתם על ידי אהרן ע"ה. וספר רבנו ז"ל על רבו הריא"ף ז"ל שאירע לו ענין זה עם איש אחד ולא רצה לדון אותו כלל כדי שלא ידון אותו במה שיבא לו היזק ממנו, ונמנע זה מניעה גמורה. וזה שהוא ז"ל חלה ונכנס אצל אדם אחר במרחץ שהיה לו בביתו ונתהנה מהמרחץ הנזכר אחר כך זימן אותו שישב אצלו עד שיבריא וכיבד אותו הרבה ועשה עמו טובה והבריא. ובהמשך הזמן על האיש ההוא מטה ידו וירד מנכסיו ונשבר בערבונות וזולתם ונתחייב לתת ממון לבעלי חובות וירד עד שהוצרך למכור המרחץ הנזכר ולשום אותו לבעלי חובותיו. ואמר רבנו יצחק ז"ל לא אדון ולא אורה במרחץ הזה לא במכר ולא בשומא ולא בשום דבר המתייחד בו, לפי שנתהנית ממנו. ואם היה זה בדומם שאין לו הרגשה כל שכן וק"ו בני אדם המרגישים בהיזק ובתועלת שיהיה זה שנוי לעשותו והעושהו יוצא משורת המוסר ודרך ארץ. ואמר ואפשר לפרש כמה שאמרו לא לידון איניש לא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה שיהיה סבת מניעתם ז"ל לדון למאן דרחים לשתי סיבות האחד שלא יטה לזכותו והשנית שאם אפשר שיציל את נפשו וידון אותו כפי שורת הדין היה בזה משלם רעה תחת טובה ואם היה זה במי שקבל הנאה מבשר ודם כל שכן וק"ו באלוה יתברך שממנו נשפע הטוב הגמור שראוי להודות לו הודאה גמורה ולא יעשה מה שיקניטנו ולא מה שהוא שנוי לו. ע"כ לשונו ז"ל.

ומאד מאד נתפעל מזה שהריא"ף מנע מלדון על מכירת המרחץ בעבור שנתהנה ממנו. וזה כאמור כי מידת הכרת הטוב שייכת אף לדומם.

*סיפור כע"ז (על הכרת טובה למקום) מצאנו על אביו עטרת ראשנו זצוק"ל בספר אשא עיני לרבי שמעון סופר זצ"ל כתבו בניו בהקדמתם כך:

"...בשהותו פעם מחוץ לביתו בעיר קצת מרוחקת, נכנס לחנות המכולת וקנה דבר שלא היה כל כך נחוץ לו באותה שעה, שאלנו אותו למה לקנות את זה כאן אם אפשר לקנות זאת סמוך לבית. אמר לנו – דבר זה למדתי מהצדיק רבי אריה לוי זצ"ל, באחד מימי חול המועד פגשתי בשכונת ימין משה כשבא לביקור חג בבית רב השכונה הגה"צ רבי שרגא פייבל פרנק זצ"ל, ליויתי אותו בדרכו, שוחחנו בדברי תורה ובדרך הילוכנו נכנס רבי אריה זצ"ל לחנות מכולת סמוכה וקנה קופסת גפרורים, אמר לי רבי אריה באמת אין אני זקוק עכשיו לקופסת גפרורים, אבל אדם צריך להנות את תושבי המקום, ולכן קניתי את הגפרורים. אף אני, סיים אבינו את דברו, נהגתי עכשיו כמוהו..."

זקנינו רש"ש זצ"ל היה מקפיד בסוף הלימוד עם אחד התלמידים או הנכדים להודות בפה מלא ולומר 'החייטני! אתה ממש מחייה את נפשי!' ומתאמץ לברכו בכל הברכות, על אף חולשתו הגדולה. לפעמים היה מוסיף: 'תגיד לאשתך שאתה מחייה אותי', 'מה הייתי עושה בלעדיך.. אני כמעט שכחתי ואתה הזכרת אותי והשבת לי אבדתי..', 'אתה ממש כמו בן שלי.. איך אתה מסור אלי..', וכהנה וכהנה דיבורי הכרת טובה אמיתיים מקרב לבו.

היה משתדל הרבה להעתיר בעד התורמים לשיבתו ישיבת 'נאות אריה' ועל כל מי שהטיב לו, וממש היה שמם נישא על שפתיו בתפילתו, ובמקומות הקדושים ועל ציון אביו זצוק"ל. ותמיד הזכיר את הבטחת אביו בצוואתו שגם לאחר מותו יכיר טוב להמליץ טוב בעד מי שיעשה לטובת נשמתו, וכתב שבודאי כל התורם לשיבת 'נאות אריה' שהיא לזכרו ולעילוי נשמתו של רבי אריה בודאי מכיר לו הצדיק טובה ומעתיר בעדו.

זהו המקום לקרוא לכל צאצאי ותלמידי ומקורבי רבי שמחה שלמה זצ"ל להכיר לו טובה על מה שמסר נפשו עבורנו בכל המובנים ולסייע (מי שהיכולת בידו) להחזקת ישיבתו הקדושה בית מדרש להוראה 'נאות אריה'

אשר קודם פטירתו טרח הרבה בכל מאודו לחדשה ולשכללה לעילוי נשמת רעייתו הרבנית הצדקנית זהבה גולדה ע"ה, לא ידענו אז שבזה מכין הוא לו את ישיבתו שעל קברו. ובודאי צדיקים הללו, אב ובנו, יחזיקו במידתם להכיר טובה למסייעים ולהעתיר בעד המסייעים לנשמתם לפני כסא הכבוד לכל מילי דמיטב.

(הרוצה לקבל דפי הוראת קבע להחזקת הישיבה הקדושה, אשלח לו בשמחה).

* * *